

1 | SMÍCHOV – KŘÍŽOVATKA MODERNÍ PRAŽSKÉ HISTORIE



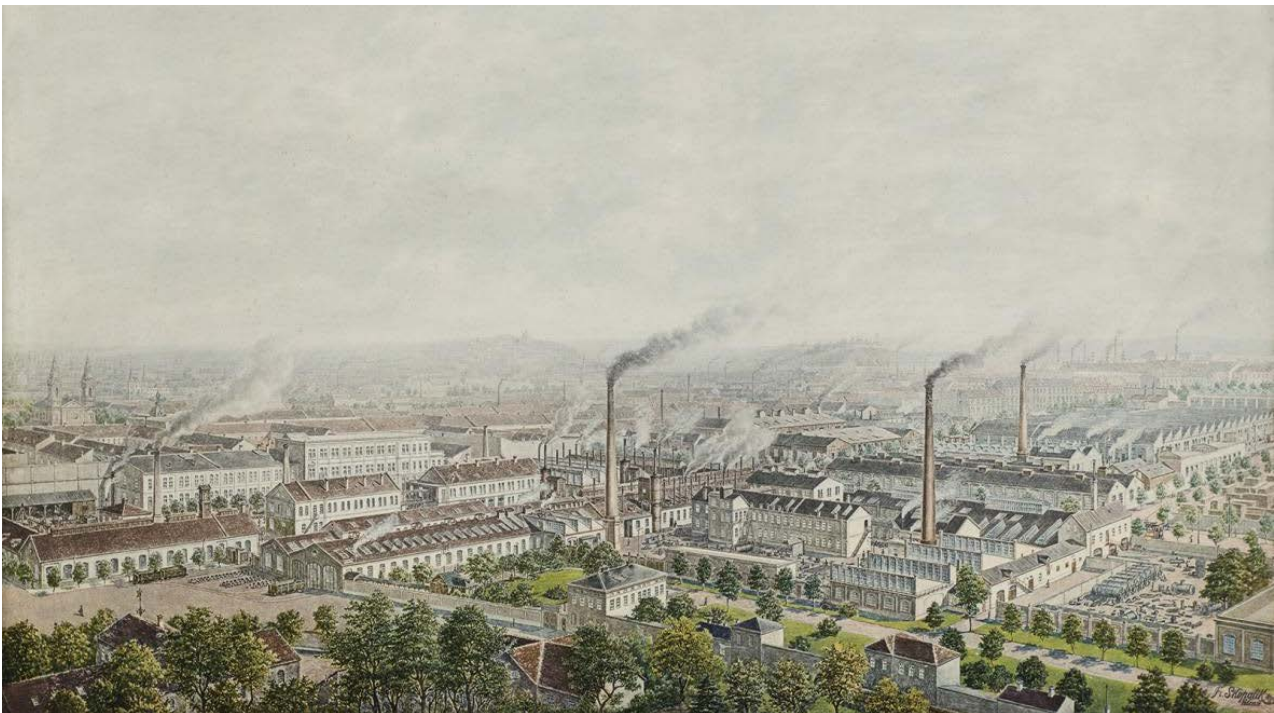
Adam Klsák

První zmínky o osídlení v oblasti Smíchova pocházejí ze 13. – 14. století, o původu názvu čtvrti existují jen dohady a ani jeho význam není zcela objasněn (Jungmann, 2007; Semotanová a kol., 2016). Podle Zelinky (1955) je název odvozen od smíšení obyvatelstva po parcelaci kartouzských mnichů v roce 1386, kdy se sem přistěhovalo obyvatelstvo z různých osad. Dnes se jedná o největší území a nejlidnatější čtvrt' v rámci městské části Praha 5. O Smíchově pojednává řada publikací věnujících se Praze jako celku (např. Hruška, 1989; Semotanová a kol., 2016). Specificky se Smíchovem zabývají monografie Jungmann (2007), Morkusová (2007), Bečková (2012) či Horčáková a kol. (2013), ale také další odborné texty a absolventské práce. Sociální, fyzické i funkční proměny Smíchova zkoumala zevrubně Jana Temelová (Temelová, 2005; Temelová, Novák, 2007), fenoménem bezdomovectví se na příkladu Smíchova zabýval Hruška (2013), revitalizací smíchovských brownfieldů pak například Rathová (2014).

Oblast Smíchova byla původně krajinou venkovského charakteru s řadou vinic, zahradami a sady, jejímž de facto jediným průmyslem bylo několik cihelen. Pro svou malebnost a zároveň blízkost Praze byla ještě v 18. století vyhledávaným cílem rekreace šlechty i měšťanů (Jungmann, 2007; Semotanová a kol., 2016). Na území Smíchova bylo rozeseto množství usedlostí, jejichž jména jsou natolik zažitá, že jsou jako místní názvy používána dodnes – a v některých případech i přežila samotnou fyzickou existenci těchto staveb. Z dosud stojících můžeme zmínit například Bertramku, Hřebenku, Klamovku či Santošku, z již zaniklých Mrázovku nebo Kesnerku. Příchod průmyslové revoluce v první polovině 19. století ovšem změnil ráz Smíchova k nepoznání (Votrubec, 1965; Semotanová a kol., 2016). Výhodná poloha u řeky i rovinatý terén poskytly ideální prostor pro budování průmyslu a jeho infrastruktury. První manufaktury a továrny se věnovaly textilní výrobě, ta však byla s postupující industrializací později nahrazena strojírenstvím a potravinářstvím. Za nejznámější reprezentanty zmíněných odvětví z této doby můžeme s jistotou označit Porgesovu kartounku, Ringhofferovy závody (pozdější Tatra či ČKD; obrázek 1.1) a Smíchovský pivovar (Jungmann, 2007; Semotanová a kol., 2016). Významnou roli hrálo napojení Smíchova na železnici v průběhu poslední třetiny 19. století a také zprovoznění jedné z prvních pražských elektrických drah (Bečková, 2012).

Okolo průmyslových areálů začaly rychle růst také ubytovací kapacity v podobě činžovních domů pro jejich zaměstnance. V přílehlých svazích a na kopcích dále od průmyslového ruchu se postupně vypínaly vilové čtvrti majetnějších obyvatel, které obklopovaly starší usedlosti.

Smíchov se tak během pár desítek let rozvinul ze zeleného okraje Prahy v důležité průmyslově obytné předměstí (Votrubec, 1965). Status předměstí získal oficiálně roku 1838, v roce 1903 se stal městem a později společně s řadou dalších dnešních čtvrtí dnešního vnitřního města v roce 1922 součástí Velké Prahy (Boháč, 1923; Horčáková a kol., 2013; Semotanová a kol., 2016). Jiří Král (1946) označuje dokonce Smíchov za nejstarší pražské předměstí, byť podle oficiálního statusu je jím ve skutečnosti Karlín (Míka, 2011; Semotanová a kol., 2016). V meziválečném období dále rostl obytný význam čtvrti, probíhaly snahy o zlepšení sociálních poměrů a úrovně bydlení, které vyústily ve stavbu či přestavbu řady činžovních domů, ale také například projektu Ženských domovů.



Obrázek 1.1: Ringhofferovy závody a průmyslový Smíchov.

Zdroj: Česká televize (2017).

Krátce po druhé světové válce nastala zřejmě poslední největší změna ve vymezení Smíchova – čtvrť přišla o poměrně velkou část území ve prospěch Radlic od západu, rozšířila se ale o část území do té doby spadající k Hlubočepům. Za socialismu Smíchov obecně spíše stagnoval – prioritou režimu byla výstavba sídlišť a dělnické čtvrti jako Smíchov či Žižkov byly považovány za nežádoucí symbol předešlé kapitalistické éry. Na druhou stranu, důležitými milníky pro budoucí rozvoj byly zavedení linky B pražského metra, dokončení Strahovského tunelu nebo postupný přesun ČKD Tatra na Zličín, o němž bylo rozhodnuto na přelomu 70. a 80. let (Morkusová, 2007).

Zcela novou kapitolu v historii Smíchova posléze otevřela sametová revoluce, která v podmínkách znovuobnovené tržní, politické i společenské svobody umožnila rozsáhlou proměnu postupně deindustrializované čtvrti. Nejvýraznější transformací prošla oblast kolem stanice metra Anděl, kde vyrostlo nové obchodně-administrativní srdce čtvrti s celoměstským významem (Temelová, Novák, 2007) – již Ctibor Votrubec (1965) zmiňuje křižovatku u Anděla jako jednu z nejušnějších v celém městě a dnes toto tvrzení platí snad ještě více. V blízké době by měla na rozvoj lokality navázat výstavba zcela nového areálu Smíchov City (obrázek 1.3), která bude zatím vůbec nejvýraznějším otiskem postmoderní éry.



Obrázek 1.2: Vilová zástavba na Kesnerce.

Foto: Adam Klsák (2019).



Obrázek 1.3: Nová tvář Smíchova – Smíchov City.

Zdroj: Sekyra Group (2020).

Vývoj počtu obyvatel, domů a bytů

Data o nárůstu počtu obyvatel i domů korespondují s výše zmíněnými poznatky o překotném rozvoji Smíchova od poloviny 19. století, který vrcholil na přelomu století a poté se stabilizoval v průběhu meziválečného období (graf vývoje počtu obyvatel). Zatímco v roce 1844 žilo na Smíchově necelých 2,5 tisíce lidí, v roce 1900 to již bylo téměř 50 tisíc. Populačního maxima dosáhl Smíchov v 60. letech 20. století, od té doby se jeho populace zmenšila téměř o polovinu. V posledních desetiletích se počet obyvatel ustálil okolo 35 tisíc.

Z grafu věkové struktury i hlavní mapy je patrné, že většina kompaktní blokové zástavby „dolního“ Smíchova byla vystavěna do začátku 1. světové války, zatímco další vývoj byl již pomalejší. Za první republiky probíhalo doplňování stávajících struktur a více se rozvíjela individuální výstavba na smíchovských svazích. Za socialismu se na Smíchově stavělo s ohledem na výše zmíněné priority spíše nekompaktně a většinou individuálně, nebo v podobě menších sídlištních souborů na Kesnerce či Malvazinkách. Za jediný větší sídlištní soubor z doby socialismu můžeme považovat sídliště Podbělohorská. Počet domů je od 50. let přibližně totožný, množství bytů v nich ale od 80. let kleslo, obdobně jako ve většině dalších čtvrtí vnitřního města. To je zřejmě projevem vyšších nároků na kvalitu bydlení ze strany obyvatel, respektive většího vyžadovaného prostoru, ale částečně i důsledkem transformace některých rezidenčních objektů na komerčně využívané. O výrazných fyzických proměnách

Smíchova svědčí velké množství již nestojících struktur (hlavní mapa), které ustoupily nově definovaným funkcím daných prostorů. V případě Smíchova jde především o ústup průmyslu rezidenční, komerční a administrativní funkci, ale jak bylo již zmíněno, v některých lokalitách ustupovala právě i funkce obytná. Tabulka 1.1 zobrazuje strukturu osídlení zachycenou při sčítání lidu z roku 1930, kde je patrné zastoupení domů a obyvatel v jednotlivých částech Smíchova.

Název sídla	Charakter sídla	Počet domů	Počet obyvatel
Smíchov	část města	1 921	59 319
Na Malvazinkách	kolonie, skupina nouzových obydlí	84	384
Nouzová roztroušená obydlí	nouzová roztroušená obydlí	20	117
Spiritka	skupina domů	2	64
Císařka	skupina domů	1	19
Fialka	skupina domů	1	30
Hybšmanka	jednotlivý dům	1	44
Dolejší Kesnerka	jednotlivý dům	1	32
Hořejší Kesnerka	jednotlivý dům	1	67
Klimentka	jednotlivý dům	1	15
Knejslovka	jednotlivý dům	1	45
Šalamounka	jednotlivý dům	1	38
Šmukýřka	jednotlivý dům	1	8
Závěrka	jednotlivý dům	1	13
Smíchov – celkem	část města	2 037	60 195

Tabulka 1.1: Sídla tvořící katastrální území Smíchova ve sčítání 1930.

Zdroj: *Statistický lexikon (1934).*

Vývoj sociálního prostředí a věkové struktury

Již historicky bylo možné na území Smíchova v otázce socioekonomického statusu obyvatel nalézt poměrně značné rozdíly, což svým způsobem přetrvává dodnes. Smíchov byl tradičně považován za průmyslovou a dělnickou čtvrť, Moschelesová (1937) jej nicméně, v ostrém kontrastu oproti sousedním Košířům či Radlicím, zařadila mezi sociálně silné oblasti. Mimo továrny, technickou infrastrukturu a převážně blokovou zástavbu „dělnických“ činžovních domů v pobřežní rovině Vltavy totiž Smíchov ve své šíři zahrnuje také rozsáhlé okolní vilové čtvrti ve strahovských svazích (na Hřebenkách a Klamovce), na Malvazinkách a na Kesnerce.

To také vedlo k dualistickému vnímání Smíchova (viz např. Král, 1947). V praxi se ovšem jednalo o složitější mozaiku sociálních i fyzických forem.

Ještě v roce 1900 se na „dolním Smíchově“ vyskytoval poměrně vyrovnaný mix povolání (krom dělnictva bylo hojně zastoupeno také úřednictvo či živnostníci) a výše činží v něm byla vyšší než v jiných částech. To bylo nicméně zřejmě způsobeno zejména tím, že ostatní části byly tou dobou ještě poměrně nerozvinuté. Situace v roce 1970 již více odpovídá zmíněné dualitě, když ve vilových čtvrtích nacházíme vyšší průměrné vzdělání a menší podíl dělníků. Z průmyslového Smíchova pak vyšším socioekonomickým statutem zjevně vystupuje okolí Arbesova náměstí. Hodnotíme-li současný stav diferenciacie obyvatelstva podle vzdělání, tento vzorec se víceméně výrazně nemění (stav 2011). Vůbec nejvyšší je dnes lokalizační kvocient SŠ a VŠ vzdělaných obyvatel v lokalitách intenzivní nové rezidenční výstavby (urbanistický obvod Kotlářka, Na Skalce). Za vzor důstojného dělnického bydlení byla historicky považována kolonie Mrázovka (i přes snahy o záchranu byla zbourána na přelomu 70. a 80. let), venkovský domkářský ráz si zachovávala Bud'ánka a příkladem bydlení nejchudších vrstev byla nouzová kolonie na Malvazinkách (Jungmann, 2007, Bahno Prahy, 2020). V dnešní době zase řada starých částí Smíchova ustupuje novým developerským projektům a ruku v ruce s tímto procesem se proměňuje také jeho obyvatelstvo. Jsme svědky gentrifikace, která je charakteristická pro většinu částí vnitřního města Prahy (Temelová, Novák, 2007). S tím souvisí také zvyšující se počet cizích státních příslušníků mezi obyvateli (Cizinecká policie, 2019) či vytlačování původního, především socioekonomicky slabšího obyvatelstva.

Nejpočetnějšími cizinci na Smíchově jsou Ukrajinci následovaní Slováci a Rusy, což odpovídá celorepublikovým trendům. Rusové mají tendence se ve větší míře koncentrovat do lokalit nové výstavby (markantní je to například v UO U Motolské nemocnice), Ukrajinci spíše do lokalit s méně kvalitním bytovým fondem a nižším socioekonomickým statutem (například UO U Malostranského hřbitova okolo Plzeňské ulice). V nadstandardní míře jsou dále zastoupeni občané zemí EU 15 (především Francie, Německo, Itálie, Spojené království) a USA. Ti v Česku zpravidla působí jako vysoce kvalifikovaní odborníci („expats“) a jejich přítomnost tak potvrzuje tradiční atraktivitu některých částí Smíchova pro osoby s vysokým socioekonomickým statutem – příkladem jsou obvody Arbesovo náměstí, Kesnerka či Na Hřebenkách. Obecně jsou naopak podprůměrně zastoupeni Vietnamci, čtvrtá největší pražská cizinecká komunita (Cizinecká policie, 2019).

Důležitým ukazatelem vlastností obyvatelstva je věková struktura a její vývoj v čase. V letech 1869 i 1900 měl graf věkové struktury Smíchova nejbližší podobu pyramidy, z níž zjevně vystupovali vyššími hodnotami jen lidé v mladším produktivním věku. Ze slov Boháče (1923, s. 65) můžeme snadno vyvodit, že se jednalo především o dělníky místních továren: „V krajích s četným přistěhovalectvím, zejména ve velkých městech a průmyslových střediscích, soustřeďuje se mnoho obyvatelů ve věku plné síly tělesné, takže z nich je zpravidla nejvíce jednotlivců ve věku mezi 20 a 30 lety.“ S ohledem na setrvačnost rozvoje Smíchova

v meziválečném období se tento stav příliš neměnil. Období socialismu se na podobě obyvatelstva čtvrti ovšem podepsalo značně, a to paradoxně právě upřednostněním rozvoje jiných oblastí (Temelová, Novák, 2007). Především mladé rodiny s dětmi (navíc upřednostňované komunistickým režimem) raději vyměnily uvadající průmyslový Smíchov za nově budovaná sídliště odpovídající moderním standardům bydlení, zatímco setrvala méně mobilní složka populace, především senioři a sociálně slabší (Musil 1987; Špačková, Pospíšilová, Ouředníček, 2016). Tento proces selektivního vystěhovávání poznamenal i jiné čtvrti vnitřního města a výmluvně ho dokumentuje stav struktury obyvatelstva na grafu k roku 1991, kde spatříme na první pohled nestandardně vysoké podíly obyvatel v postproduktivním věku. V současné době (graf k roku 2019) se obyvatelstvo opět stabilizovalo, odpovídá podobným čtvrtím vnitřního města a víceméně svou strukturou kopíruje celorepublikový průměr.

Literatura:

BEČKOVÁ, K. (2012): *Zmizelá Praha: Továrny a tovární haly, 2. díl*. Paseka, Schola ludus-Pragensia, Praha.

BOHÁČ, A. (1923): *Hlavní město Praha – Studie o obyvatelstvu*. Státní úřad statistický, Melantrich, Praha.

HORČÁKOVÁ, V., CHODĚJOVSKÁ, E., JUŘINA, P., KREJČÍ, J., LEDVINKA, V., NOVOTNÝ, M., SEMOTANOVÁ, E., ŠIMŮNEK, R. (2013): *Historický atlas měst České republiky, svazek 24. Praha Smíchov*. Historický ústav Akademie věd České republiky, Praha.

HRUŠKA, M. (2013): *Prostorové a sociální aspekty bezdomovectví – případová studie centrálního Smíchova*. Bakalářská práce, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy.

HRŮZA, J. (1989): *Město Praha*. Odeon, Praha.

JUNGMANN, J. (2007): *Smíchov – město za Újezdskou branou*. Muzeum hl. města Prahy, Praha.

KRÁL, J. (1946): *Zeměpisný průvodce Velkou Prahou a její kulturní oblastí*. Melantrich, Praha.

MÍKA, Z. (2011): *Karlín. Nejstarší předměstí Prahy*. Muzeum hlavního města Prahy, Praha.

MORKUSOVÁ, A. (2007): *Vývoj Smíchova. Od Viničních usedlostí k městskému centru*. Klub přátel starého Smíchova, Praha.

MOSCHELESOVÁ, J. (1937): The Demographic, Social and Economic Regions of Greater Prague: A Contribution to Urban Geography. *Geographical Review*, 27 (3): 414–429.

MUSIL, J. (1987): Housing policy and the sociospatial structure of cities in a socialist country: the example of Prague. *International Journal of Urban and Regional Research*, 11 (3): 27–36.

RATHOVÁ, A. (2014): *Revitalizace pražského Smíchova*. Bakalářská práce, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy.

SEMOTANOVÁ, E., CÍLEK, V., DRAGON, Z., FROLÍK, J., CHODĚJOVSKÁ, E., KUPKA, V., LUTOVSKÝ, M. (2016): *Ottův historický atlas Praha*. Ottovo nakladatelství, Praha.

ŠPAČKOVÁ, P., POSPÍŠILOVÁ, L., OUŘEDNÍČEK, M. (2016): The Long-term Development of Socio-spatial Differentiation in Socialist and Post-socialist Prague. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 52(6): 821–860.

TEMELOVÁ, J. (2005): High Profile Buildings and Provision of Public Spaces. An Insight into Anděl Area in Prague. In: Pokludová, P., Šilhánková, V. (eds.): *Conference proceedings – Public Spaces and Quality of Life in Cities*. Brno: Technical University of Brno, Faculty of Architecture.

TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2007): Z průmyslové čtvrti na moderní městské centrum: proměny ve fyzickém a funkčním prostředí centrálního Smíchova. *Geografie*, 112 (3): 315–333.

VOTRUBEC, C.: (1965): *Praha, Zeměpis velkoměsta*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha.

ZELINKA, T. Č. (1955): *Pražská předměstí. Život za pražskou hradební zdí*. Orbis, Praha.

Zdroje dat:

ARCČR 500 (2016): Databáze vektorových GIS vrstev.

BAHNO PRAHY (2020): *Bahno Prahy aneb web o nouzových koloniích*. Dostupné z: <https://www.bahnoprahy.cz/> [cit. 22. 7. 2020]

BOHÁČ, A. (1923): *Hlavní město Praha: studie o obyvatelstvu*. Státní úřad statistický, Praha.

BOHÁČ, Z. (1976): Tisíciletý vývoj Prahy. *Historická geografie*, 14–15: 19–54.

BROŽ, J. (1899): Nejnovější a nejúplnější plán královského hlav. města Prahy, Karlína, Žižkova, Královských Vinohradů, Vršovic, Nuslí, Smíchova a nejbližšího okolí. 1:12 000. Dostupné z: http://mapy2.natur.cuni.cz:8080/geonetwork/srv/cze/catalog.search#/metadata/dc3669e-e-843d-4d9a-9b6f_batch7_layer_D1_00258_00015_300dpi [cit. 22. 7. 2020]

C. K. MÍSTODRŽITELSTVÍ (1872): *Seznam míst v království českém podle výsledků sčítání lidu z 31. prosince 1869*. C. k. místodržitelství, Praha.

C. K. MÍSTODRŽITELSTVÍ (1913): *Seznam míst v království Českém*. C.k. místodržitelství, Praha.

ČÍS. KR. STATISTICKÁ ÚSTŘEDNÍ KOMISSE (1885): *Podrobný seznam míst v Čechách (podle sčítání 1880)*. Alfred Hölder, Vídeň.

ČÍS. KR. STATISTICKÁ ÚSTŘEDNÍ KOMISSE (1893): *Podrobný seznam míst v Čechách. Nově zmapován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1890*. Alfred Hölder, Vídeň.

ČÍS. KR. STATISTICKÁ ÚSTŘEDNÍ KOMISE (1904): *Lexikon obcí pro království a země na říšské radě zastoupené: zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900. IX., Čechy*. C.k. statistická ústřední komise, Vídeň.

CIZINECKÁ POLICIE (2019): Interní databáze cizích státních příslušníků k 1. 1. 2018.

ČESKÁ TELEVIZE (2017): Podnikatelskou dynastii Ringhofferů zaval čas. Stopy však zůstávají. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/ekonomika/2102006-podnikatelskou-dynastii-ringhofferu-zaval-cas-stopy-vsak-zustavaji> [cit. 22. 7. 2020]

ČSÚ (1970): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 12. 1970. Elektronická databáze dat, upraveno podle Statistického lexikonu. Český statistický úřad, Praha. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (1980): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 11. 1980. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (1991): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 3. 3. 1991. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (2001): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (2011): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 26. 3. 2011. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (2019): Obyvatelstvo a rozloha katastrálních území Prahy 2000–2019. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (2020): Obyvatelstvo podle pohlaví a věkových skupin v urbanistických obvodech Prahy k 31. 12. 2019, Český statistický úřad, Praha.

ČÚZK (2020): Originální mapy stabilního katastru 1836–1843. 1:2 880. Český úřad zeměměřický a katastrální, Praha. Dostupné z: <https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html> [cit. 22. 7. 2020]

HURTIG, A. (1891): Polohopisný plán hlavního města Prahy. 1:4 000. Dostupný z: <http://www.chartae-antiquae.cz/cs/maps/19904> [cit. 22. 7. 2020]

IPR (2020): Archiv leteckých snímků (Ortofotomap). Institut plánování a rozvoje hl. m. Prahy, Praha. Dostupné z: <https://app.iprpraha.cz/apl/app/ortofoto-archiv/> [cit. 22. 7. 2020]

PALACKÝ, F. (1848): *Popis království Českého: čili Podrobné poznamenání všech dosavadních krajův, panství, statkův, měst, městeček a vesnic, někdejších hradův a twrzí, též samot a zpustlých osad mnohých v zemi České, s udáním jejich obyvatelstva dle popisu r. MDCCCLIII vykonaného*. J. G. Kalve, Praha.

PŘISPĚVATELÉ OPEN STREET MAP (2020): Databáze vektorových GIS vrstev. Dostupné z: openstreetmap.org [cit. 22. 7. 2020]

ŘSCP (2020): Cizinci v Česku. Interní anonymizovaná databáze. Ředitelství služby cizinecké policie ČR, Praha.

SEKYRA GROUP (2020): Smíchov City – sever. Tradice a budoucnost. Dostupné z: <https://sekyragroup.cz/pages/developersky-projekt-praha5-smichov-city-sever> [cit. 22. 7. 2020]

STATISTICKÝ LEXIKON (1934): *Statistický lexikon obcí v Republice československé. Na základě sčítání lidu z 1. prosince 1930. Díl I. Čechy*. Praha, Orbis.

STATISTICKÝ LEXIKON OBCÍ ČSSR 1965 (1966): Podle správního rozdělení 1. ledna 1965, sčítání lidu, domů a bytů 1. března 1961, SEVT, Praha.

STATISTICKÁ KOMMISSE KRÁL. HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY A SPOJENÝCH OBCÍ (1895): *Poměry příbytečné v královském hlavním městě Praze a ve spojených s městskou statistickou komisí obcích, zejména v Karlíně, na Smíchově, na Královských Vinohradech a v Žižkově, jakož i v jiných pěti obcích sousedních dle výsledků popisu ze dne 31. prosince 1890*. Statistická kommise královského hlavního města Prahy a spojených obcí, Praha.

STATISTICKÁ KOMMISSE KRÁL. HLAV. MĚSTA PRAHY A SPOJENÝCH OBCÍ (1906): *Sčítání lidu v Král. hlav. městě Praze a obcích sousedních provedené 31. prosince 1900. Díl II, oddělení II. Poměry příbytečné v Praze*. Statistická kommise královského hlavního města Prahy a spojených obcí, Praha.

STATISTICKÁ KOMISE KRÁLOVSKÉHO HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY A SPOJENÝCH OBCÍ (1911): *Hlavní výsledky popisu obyvatelstva ze dne 31. prosince 1910 v král. hlav. městě Praze a obcích okolních*. Statistická komise královského hlavního města Prahy a spojených obcí, Praha.

STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ (1934): *Sčítání lidu v Republice československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I. Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání*. Státní úřad statistický, Bursík a Kohout, Praha.

STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ A MINISTERSTVO VNITRA (1955): *Statistický lexikon obcí Republiky československé*. Státní úřad statistický a ministerstvo vnitra, Praha.

STAVEBNÍ ÚŘAD ODBOR II (1909–1914): *Orientační plán Prahy a obcí sousedních*. Praha, 1:5 000. Dostupné z: <http://chartae-antiquae.cz/cs/maps/22529> [cit. 22. 7. 2020]

URRLAB (2013): *Administrativní hranice katastrálních území Hlavního města Prahy 1921-2011*. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Urbánní a regionální laboratoř, Praha. Dostupné z: <http://www.historickygis.cz/shp-vrstvy> [cit. 22. 7. 2020]